

УДК 343.8

<http://doi.org/10.5281/zenodo.192593>**Ю.В. Шинкарьов****ЩОДО ОКРЕМИХ ЗАСАД
ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ**

Анотація. В статті аналізується порядок врахування тяжкості вчиненого злочину при призначенні покарання як загальної засади. Аргументується необхідність врахування суспільної небезпечності злочину при призначенні покарання замість поняття «тяжкість вчиненого злочину».

Ключові слова: призначення покарання, загальні засади призначення покарання, тяжкість злочину, суспільна небезпечність злочину.

Аннотация. В статье анализируется порядок учета тяжести совершения преступления как общего начала назначения наказания. Аргументируется необходимость учета общественной опасности совершенного преступления при назначении наказания вместо понятия «тяжесть совершения».

Ключевые слова: назначение наказания, общие начала назначения наказания, тяжесть преступления, общественная опасность преступления.

Abstract. The article analyzes the accounting for the severity of the offense was committed as a general principle of sentencing. The necessity of taking into account the social danger of the crime when sentencing instead of the concept of «the gravity of the crime».

Key words: sentencing, the general principles of sentencing, the severity of the crime, social danger of the crime.

Криміногенна ситуація, що склалася в Україні, зниження ефективності дії кримінального покарання зумовлюють настійну необхідність наукового усвідомлення цих процесів, пошуку оптимальних напрямів, форм і методів подолання кризового стану діяльності із протидії злочинності.

У цьому аспекті дослідження проблем призначення покарання набуває особливої актуальності та значущості. Для досягнення цілей покарання, підвищення його ролі як засобу протидії злочинним проявам, необхідна система, що забезпечила б реальну можливість застосування різних видів і розмірів покарання залежно від тяжкості злочину, обставин його вчинення та особи винного. Проблема застосування покарання охоплює низку питань, що стосуються сутності покарання, його цілей, індивідуалізації тощо [1, с. 5].

Одними із найважливіших правових інститутів, які забезпечують належне здійснення правосуддя, є загальні засади призначення покарання.

Їх дослідженню, аналізу їх правового змісту присвячені роботи плеяди відомих вчених-криміналістів: М.І. Бажанова, Є.В. Благова, Т.В. Непомнящої, В.В. Полтавець, А.Д. Соловйова, П.Л. Фріса.

Незважаючи на це, достатньо багато питань залишаються дискусійними і вимагають подальшої наукової розвідки. Це стосується і окремих засад призначення покарання.

Метою представленої статті є науковий аналіз окремої засади призначення покарання як правового явища, з'ясування її правового змісту та обґрунтованості існування.

Загалом вважається, що загальні засади, як цілісний правовий інститут, являє собою чітко визначені в законі про кримінальну відповідальність загальні правила призначення міри покарання [2, с. 75–79].

Аналіз окремої засади призначення покарання необхідно починати із з'ясування правового змісту загальних засад призначення покарання, оскільки певний предмет, що входить до сукупності, повинен відповідати загальним її ознакам. Так, кожна окрема засада призначення покарання відповідає вимогам та ознакам загальних засад призначення покарання як інституту, до змісту якого вони входять.

Взагалі, під загальними засадами призначення покарання необхідно розуміти передбачені кримінальним законом та незалежні від окремих справ правила призначення покарань [3, с. 11–12]. Інші вчені дають більш широке поняття загальних засад, визначаючи їх як передбачену в кримінальному законі систему загальних правил, що ґрунтуються на принципах призначення покарання і є обов'язковими для суду в кожному конкретному випадку призначення покарання винному у вчиненні злочину для досягнення мети покарання [4, с. 43].

Саме означеними правилами суд повинен керуватися при призначенні покарання в кожній конкретній справі. Тобто, яка б кримінальна справа не розглядалася, яке б покарання не призначалося винному, суд зобов'язаний виходити із цих загальних критеріїв, правил, вимог.

У чинному КК України загальні засади призначення покарання закріплені статтею 65.

У пропонуваній статті аналізуватиметься засада, передбачена п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України. А саме те, що суд призначає покарання, враховуючи ступінь тяжкості вчиненого злочину.

На думку В.В. Полтавець, зміст вказаної загальної засади «врахування ступеня тяжкості вчиненого злочину» слід розуміти як врахування судом своєрідності конкретного діяння стосовно інших злочинів того ж виду, тобто врахування індивідуальної кількісної характеристики тяжкості ознак вчиненого: індивідуальних особливостей безпосереднього об'єкта злочину, характеру діяння, тяжкості (характер і розмір заподіяної шкоди) наслідків, форми й виду вини, способу вчинення злочину тощо [4, с. 119].

Ця засада призначення покарання як правило знаходить своє вираження у вироках суду. Так, у мотивувальних частинах вироків вказується, що відповідно до ч. 1 ст. 65 КК, суд, призначаючи покарання, повинен врахувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Наприклад, у вирокі суду вказується, «що враховуючи ступінь тяжкості вчиненого ОСОБА_1 злочину, відомості про особу винного, та наведені пом'якшувальні обставини, що істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину,

суд вважає можливим при призначенні йому покарання відповідно до ст. 69 КК України перейти до іншого, більш м'якого виду покарання, не зазначеного в санкції статті за вчинений ним злочин [5].

В інших випадках у вироків здійснюється пряме посилання на п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» про те, що суди при призначенні покарання в кожному випадку і щодо конкретного підсудного, який визнається винним у вчиненні злочину, мають суворо дотримуватися вимоги ст. 65 КК України стосовно загальних засад призначення покарання, оскільки через останні реалізуються принципи законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання. Призначаючи у кожному конкретному випадку, суди мають дотримуватися вимог кримінального закону та зобов'язані враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, дані про особу винного та обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання. Таке покарання має бути необхідним і достатнім для виправлення засудженого та попередження нових злочинів.

Таким чином, ще раз поставимо наголос на тому, що суд, призначаючи покарання, повинен враховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину і якимось чином це здійснює, щоправда виходячи зі змісту вироків суду незрозуміло яким чином.

Законодавча типологізація злочинів за ступенем тяжкості, виступаючи передумовою правильної соціальної та юридичної оцінки суспільної небезпечності конкретного вчиненого злочину, а, тим самим, правильного рішення щодо кола його правових наслідків, є першим етапом індивідуалізації відповідальності, на якому законодавець встановлює її межі [6, с. 78].

Згідно з чинним законодавством, тяжкість вчиненого злочину визначається ст. 12 КК України. Так, залежно від ступеня тяжкості злочини поділяються на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. В даному випадку критерієм класифікації злочинів виступає саме ступінь їх тяжкості. Він враховується в залежності від виду та строку покарання (позбавлення волі на певний строк та штраф), передбаченого у санкції статті за вчинення певного злочинного діяння.

Здійснюючи буквально тлумачення вказаної норми, приходимо до цікавого висновку – законодавець передбачив критерії визначення тяжкості злочину, але не зазначив, що слід розуміти під цим поняттям та необхідно брати до уваги для його визначення.

А.М. Ященко вказує, що виходячи зі змісту ч. 1 ст. 12 КК України, вбачається, що в основі класифікації злочинів лежить їх суспільна небезпечність (ступінь тяжкості), однак фактично, згідно з ч.ч. 2, 3, 4 та 5, за основу взято лише санкцію відповідної статті Особливої частини КК України [7, с. 168].

Таким чином, як ми бачимо – встановлення тяжкості злочину є справою законодавця і відноситься до одного із диференціалів покарання, що працюють на етапі законодавчого формування кримінально-правових норм. Тяжкість вчиненого

злочину жодним чином не може вплинути на вид та розмір покарання, що призначається. Суд, призначаючи покарання, може тільки констатувати, до якої групи за тяжкістю відноситься конкретне злочинне діяння, що, нагадаємо, визначається розміром санкції за інкримінований злочин. Так, у вироку суду зазначається, що «при призначенні покарання підсудному суд враховує ступінь тяжкості вчиненого злочину, те, що злочин, передбачений ч. 1 ст. 185 КК України, є злочином невеликої тяжкості» [8], або «при призначенні покарання обвинуваченій ОСОБА_1 суд враховує ступінь тяжкості вчиненого злочину, її особу, що вона скоїла злочин, який відповідно до ст. 12 КК України відноситься до злочину середньої тяжкості, за місцем проживання характеризується посередньо» [9].

Постає закономірне питання – яким чином при призначенні покарання суд враховує те, що він відноситься до злочинів невеликої тяжкості? Суд в будь-якому випадку обмежений санкцією статті, яка, у свою чергу, і визначає тяжкість злочину.

Незважаючи на це, практика іноді обирає новий вектор застосування норми права. Саме правозастосування відкриває більш доцільний і точний шлях як тлумачення норми права, так і її застосування.

Так, іноді, суди поряд із врахуванням тяжкості вчиненого злочину, що є законодавчою вимогою, оскільки належить до загальних засад призначення покарання, у вироків абсолютно правильно вказують на необхідність врахування суспільної небезпечності при призначенні покарання. Так, наприклад: «При призначенні покарання підсудному ОСОБА_1, суд відповідно до вимог ст. ст. 65-68 КК України враховує характер і ступінь суспільної небезпеки скоєного, ступінь тяжкості вчиненого підсудним злочину, який відноситься до категорії середнього ступеня тяжкості злочинів, дані про особу, а також обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання обвинуваченого» [10].

Як вважається, в загальних засадах призначення покарання мова повинна йти не про тяжкість вчиненого злочину, а про його суспільну небезпеку. Пропорційність покарання ступеню суспільної небезпеки злочину – це елементарна вимога ефективності кримінального законодавства [11, с. 10]. Саме суспільна небезпека надає інституту кримінального покарання динамічності, рухливості, визначає індивідуальний, або точніше індивідуалізований, характер призначення покарань.

Важко спростувати твердження про те, що тяжкість вчиненого злочину є віддзеркаленням суспільної небезпеки злочину, що визначається особливостями конкретного злочину і обставинами його вчинення. Так, санкція статті Особливої частини закону «Про кримінальну відповідальність», на яку доводиться спиратися, не в змозі на 100% виразити суспільну небезпечність злочину, незважаючи на те, що саме вона найбільш повно виражає оцінку законодавцем тяжкості злочину певного виду [12, с. 25].

Важливість залежності санкції, покарання, що призначається, суспільній небезпечності складно переоцінити. Окремі вчені вважають за необхідність виділення

співрозмірності санкції за вчинення злочину суспільній небезпечності як принцип [13, с. 54].

У теорії кримінального права виділяють два критерії суспільної небезпечності: характер і ступінь.

Інакше кажучи, характер суспільної небезпеки вимірюється суспільною цінністю об'єкта злочину (родового і безпосереднього), на який посягає злочинець [14, с. 726]. Н.Ф. Кузнецова пропонує визначати характер суспільної небезпеки за допомогою більш широкого кола чинників: об'єкта посягання, форми вини, змісту мотивів і мети злочину, способу посягання, суб'єкта злочину [15, с. 68–73].

На відміну від характеру, ступінь суспільної небезпеки – це ознака, що характеризує конкретне злочинне діяння, являє собою індивідуальну ознаку окремого, конкретного злочину. Саме ступінь суспільної небезпеки визначає тяжкість конкретного злочину [16, с. 33].

Аксіоматичним є те, що визначення виду і розміру покарання без урахування ступеня суспільної небезпеки вчиненого злочину, виходячи лише з характеру суспільної небезпеки того чи іншого виду злочинів, призводить до призначення завищеної, а тому і безпідставної міри покарання [17, с. 88].

Не зупиняючись на глибокій науковій розвідці характеру і ступеня суспільної небезпечності, тим не менш є бажання зробити певний, хоч і проміжний, висновок.

Вважаю, що для більш об'єктивного і повноцінного відображення у законі застосування відповідної засади призначення покарання (врахування суспільної небезпечності вчиненого злочину), необхідно провести подальшу більш глибоку наукову розробку означеного питання. Це приведе до найбільш точної відповідності норми закону фактично застосовуваній засаді призначення покарання. Вважається, що проблематика використання поняття «тяжкості вчиненого злочину» як диференціала призначення покарання викликана значною розбіжністю думок науковців з приводу такої засади, і викликана відсутністю правильного й однозначного розуміння сутності, змісту та співвідношення кримінально-правових категорій «ступінь тяжкості» і «ступінь тяжкості вчиненого злочину» [4, с. 108]. Фактично, говорячи про урахування ступеня тяжкості вчиненого злочину, ми говоримо про реальне врахування його суспільної небезпеки із характерними їй ступенем і характером.

Так, наприклад, В.В. Полтавець абсолютно аргументовано визначає, що тяжкість злочину визначається характером суспільної небезпечності та ступенем суспільної небезпечності [4, с. 109].

Можливо, в майбутньому при випрацюванні чіткої концепції із поєднанням загальноновизнаних теоретичних кримінально-правових надбань із врахуванням правозастосовного досвіду, вдасться більш чітко вибудувати систему загальних засад призначення покарання, у якій, можливо, термін «ступінь тяжкості вчиненого злочину», як на наш погляд, недосконало вживаний, буде замінений на «суспільну небезпечність вчиненого злочину».

Література

1. Антипов В.В. Обставини, які виключають застосування кримінального покарання: монографія / В.В. Антипов, В.І. Антипов. – К.: Атіка, 2004. – 208 с.;
2. Непомнящая Т.В. Общие начала, принципы и критерии назначения наказания / Т.В. Непомнящая // Журнал российского права. – 1999. – № 12. – С. 75–85;
3. Благов Е. О применении уголовного права и его компонентах / Е. Благов // Уголовное право. – 2005. – №1. – С. 10–12;
4. Полтавець В.В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним законодавством України: монографія / В.В. Полтавець. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2005. – 240 с.;
5. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21589167>;
6. Кривоченко Л.М. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України: монографія / Л.М. Кривоченко. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 120 с.;
7. Яценко А.М. Типовий ступінь тяжкості вчиненого злочину як засіб індивідуалізації покарання / А.М. Яценко // Європейські перспективи. – 2014. – № 3. – С. 167–172;
8. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26052394>;
9. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41953618>;
10. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30827517>;
11. Павлухин А.Н. О целях наказания в советском уголовном праве / А.Н. Павлухин // Цели уголовного наказания; учебно-методические материалы по итогам межкафедрального теоретического семинара. – 1990. – С. 7–17;
12. Кривоченко Л.Н. Классификация преступлений: учебное пособие / Л.Н. Кривоченко. – Х.: «Юридический институт», 1979 – 132 с.;
13. Филимонов В.Д. Норма уголовного права / В.Д. Филимонов. – С.Пб.: «Юридический центр Пресс», 2004. – 280 с.;
14. Юридична енциклопедія: У 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. – К.: Українська енциклопедія, 2003 – 672 с.;
15. Кузнецова Н.Ф. Преступления и преступность / Н.Ф. Кузнецова. – М.: Изд-во МГУ, 1969 – 232 с.;
16. Бажанов М.И. Назначение наказания по советскому уголовному праву / М.И. Бажанов. – К.: Вища школа. Головное изд-во, 1980. – 216 с.;
17. Соловьев А.Д. Вопросы применения наказания по советскому уголовному праву / А.Д. Соловьев. – М.: Госюриздат, 1958. – 204 с.